

SVEUČILIŠTE JOSIPA JURJA STROSSMAYERA U OSIJEKU

UMJETNIČKA AKADEMIJA U OSIJEKU

ODSJEK ZA LIKOVNU UMJETNOST

STUDIJ LIKOVNE KULTURE

SMJER: MULTIMEDIJA

DINO ČOKLJAT

**KOGNITIVNI RAZVOJ I DJEČJI CRTEŽ U
RANOJ ŽIVOTNOJ DOBI**

DIPLOMSKI RAD

Mentor: Zlatko Kozina, pred.

Osijek, listopad 2017.

SADRŽAJ

Uvod.....	3
1.Značaj likovnog odgoja i obrazovanja kod učenika.....	4
1.2 Psihološke aktivnosti djece kroz likovnu kulturu.....	4
1.2.1 Psihološki aspekti dječjeg crteža	6
1.2 Kognitivne sposobnosti	6
1.2.1 Kognitivni razvoj darovite djece	7
1.3.2 Piagetova teorija	7
1.2 Motorički razvoj kod djeteta.....	8
1.4.1 Načela i slijed motoričkog razvoja	9
1.5 Darovitost kod djece važna za umjetnički razvoj.....	10
2. Nastajanje dječjeg crteža i izražavanje djetetove kreativnosti	12
2.1. Faze crtanja kod predškolske i školske djece	12
2.2 Zadaci i motivi koji potiču dječju kreativnost	13
2.3 Crtanje kao izražajno sredstvo emocionalnih sposobnosti	15
2.3.1 Primjeri crtanja traumatizirane djece.....	16
2.3.2 Likovni izraz djece kao pomoćno sredstvo izražavanja kod traume	17
3. Provođenje istraživanja dječje kreativnosti i likovnog izražavanja	18
3.1 Način provođenja kreativnih zadataka kod djece predškolske dobi.....	18
3.2 Tehnike likovnog stvaralaštva pomoću kompjutera u vrtićima.....	20
3.3 Tehnike izražavanja djece u školskoj dobi od prvog do četvrtog razreda.....	21
3.3.1 Način i motivi izražavanja kreativnosti kod djece školske dobi	22
3. 4 Rezultati provedenih istraživanja	23
3.5 Kreativno izražavanje uz glazbu – izložba radova	24
Zaključak.....	25
Literatura:	26

Uvod

U ovom diplomskom radu želja je prikazati kognitivni razvoj djece kroz njihove crteže u predškolskoj i školskoj dobi. Prikupljanjem literature i istraživanjem prikazat će se dječje razvojne faze kroz šaranje, formiranje oblika crtanjem, shvaćanje crteža općenito. Kroz psihološke faze probat će se objasniti dječje doživljavanje traume i emotivno proživljen doživljaj koji je prenesen na crtež. Pridodat će se značaj crteža kao razvoj intelektualnih, socijalnih, kognitivnih, motoričkih sposobnosti kod djeteta. Izrazit će se njegova darovitost i kreativnost u samom nastajanju rada. U današnje doba tehnologije, probat će se kroz rad naznačiti i današnja upotreba kompjutera u vrtićima i zbog čega je važna edukacija novim i modernim metodama u školstvu.

Probat će se isto tako motivima i zadacima prikazati što najviše djecu motivira za rad i što najčešće koriste kao inspiraciju. Proučavanjem rada dotaknut će se i tema gdje bi se nastava likovne umjetnosti trebala omogućiti učenicima te praksu u kojoj su oni aktivno uključeni poput kreativnih radionica i izložbi. Kratkim poglavljima rad će se podijeliti na značaj likovnog odgoja kod djeteta, kako nastaje njegov crtež pomoću kreativnosti te će se analizirati na koji način se sve provode metode kreativne nastave.

Ključne riječi: dječji crtež, faze razvoja djeteta, kreativna nastava, trauma, kognitivni razvoj

1. Značaj likovnog odgoja i obrazovanja kod učenika

Složenost procesa nastajanja likovnog djela traži od stvaratelja uvažavanje i davanje odgovarajućeg značenja svakoj razini stvaralačkog procesa tako i djeca, odnosno odgojitelj, moraju u procesu odgojno-obrazovanog rada uvažavati segment likovnog djela. (Rončević, 1991)

Teorijskom analizom prema knjizi *Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi* opisuje se složenost likovnog fenomena.

Složenost, odnosno slojevitost likovnih djela ukazuje na potrebu njezina uvažavanja u procesu stjecanja likovne kulture. Upoznavanje slojevitosti ostvaruje se prilikom likovnog izražavanja i likovnog doživljavanja umjetničkih djela. Tako se djeca uvode u stvaralačke procese koji kultiviraju opći potencijal djeteta, odnosno uvode ga u bit likovnih fenomena. Kod predškolske djece to je samo prva, uvodna faza, ali je vrlo važna kako bi se odvijao pravilan razvoj. Isticanje ovih kategorija zahtjeva da se likovnu kulturu ne gleda samo kao stručno "likovno" područje, već i kao odgojni i obrazovni proces.

Likovnim izražavanjem potiče se individualnost djeteta, njegova samostalnost, samosvjesnost pri rješavanju problemskih zadataka te mnoge druge kompetencije. Time se likovnom kulturom potiče autonomnost djeteta, njegovo pravo na vlastiti izraz i osobni stav, kao preduvjet stvarne demokratičnosti. Likovno izražavanje predpostavlja slobodu djece kako i za izbor sadržaja, tako i za likovno tehnička sredstva. Istovremeno likovni rad uvijek prati sloboda u vrednovanju postignuća.

1.2 Psihološke aktivnosti djece kroz likovnu kulturu

Početkom XX. st. pridaje se velika važnost djetetu, njegovu psihofizičkom razvitku i likovnom izrazu. Zato to doba nazivamo "stoljećem djeteta".

Pod snažnim utjecajem dječje psihologije, novih teorija u pedagogiji te modernih likovnih pravaca, koje su unosili u školu napredni likovni stvaratelji, ali i pod udarom znanstvene kritike iz redova naprednih mislilaca, nastava raskida s klasičnom umjetničkom tradicijom i ulazi početkom našeg stoljeća u novu eksperimentalnu, takozvanu "psihologijsku fazu".

Likovni odgoj ima pretežno stvaralački karakter kod dječjeg likovnog izraza. Najčešće to ovisi i o sadržaju i metodama koji se učinkovito koriste pri likovnoj kreativnosti.

Psihološku aktivnost Matko Peić opisuje kroz dva glavna elementa slikarstva: crtu i boju. S njima u vezi javljaju se u slikarstvu, kiparstvu i arhitekturi i drugi psihički elementi.

„Ploha, svjetlo – sjena, volumen, a uz njih psihički regulatori likovne: simetrija, proporcija i ritam. Svaki je od tih elemenata dio vizualnog djela naše svijesti. Što nazivamo gledanjem, zapravo je doživljaj svijeta oko nas sistematiziran elementima crte, boje i oblika koji žive u nama. Gledati dakle znači : u psihi koordinirati u likovnu predodžbu impuls koji nam priroda pomoću crte, boje i oblika šalje u osjet našeg vizualnog organa.“

(Matko Peić, 1991)

„ Uz opću psihologiju razvila se i dječja psihologija, jer je psihički život djeteta predškolske dobi drukčiji od psihičkog života odrasle osobe, a zatim i psihologija starijih osoba, jer je tako utemeljena razvojna psihologija koja omogućuje bolje razumjevanje psihičkih procesa tijekom promjena u čovjekovom životu. Na taj se način i psihološki problemi uključuju u metodiku likovne kulture.“ (Peić, 1991)

Razvoj psihološke aktivnosti u likovnom odgoju ubraja četiri skupine. U prvoj skupini osnovni pristup bazira se na likovno – stvaralačkom procesu. Ovdje je osoba otvorenog duha, intuitivna, prilagodljiva, bez predrasuda, tolerantna, ima organizacijske vještine i efikasna je u donošenju odluka. U drugu skupinu ubrajaju se odlike kod osobe gdje je osoba radoznala, sklona riziku, smjela, radikalna, posjeduje emocionalnu samokontrolu, samopouzdanje i lako je prilagodljiva. Treća skupina odlikuje intelektualne, emocionalne i spontane individualnosti što naglašava i naznačeni ego u likovnom obrazovanju. Zadnja skupina predstavlja autonomiju osobe, njezine stavove, aktivnosti, snagu ega, autoritet, sigurnost u sebe i samostalno donošenje odluka.

Kroz psihološke sposobnosti važno je djecu poticati na likovnu aktivnost, upravo od najmlađeg uzrasta kako bi se njihov razvoj kvalitetno povećao i u kasnijem dobu odrastanja.

1.2.1 Psihološki aspekti dječjeg crteža

Sa psihološkog stajališta dječji crtež ima važnu funkciju i koristi se na razne načine. „Jedan od njih je psihodijagnostika, što podrazumijeva provjeravanje dječjeg intelektualnog, vizuomotornog, socijalnog i emocionalnog razvoja. Poznati psihodijagnostički instrumenti koji se u tu svrhu koriste su Bender Gestalt test i Goodenough test.“ (Varljen Herceg, 2010)

U razgovoru s djetetom psiholozi koriste crtež u svrhu ispitivanja dječjeg emocionalnog statusa. Najčešće se koristi kod procjene traume zbog zlostavljanja, zanemarivanja, svedočenja nasilju u obitelji, raznih nesreća, prirodnih katastrofa, rata, gubitaka i tugovanja i sl. Osim u psihodijagnostičke svrhe u literaturama često se spominje i primjena dječjeg crteža koji se koristi i u terapiji. Tako je pomoću crteža moguće potpomoći razvijanju odnosa djeteta-terapeut; olakšava se izražavanje emocija; crtež može biti sredstvo komunikacije ili facilitator verbalnog iskaza kod djece koja su verbalno ili emocionalno zakočena. Osobitu vrijednost dječji crtež ima kod prorađivanja traumatskih iskustava, pri čemu djeci omogućuje sažimanje traumatskih događaja, a u konačnici i prorađivanje, te integraciju traumatskog iskustva u svoje dosadašnje iskustvo.

1.2 Kognitivne sposobnosti

Kad se govori o kognitivnom razvoju, važno je naglasiti tri procesa, a to su osjet, percepcija i pažnja. Percepcija se odnosi na tumačenje osjeta i uključuje *prepoznavanje* ("čula sam već ovu pjesmu") i *razaznavanje* ("to je bila grmljavina"), pažnja se odnosi na selektivnost percepcije, kao u slučaju kada dijete ne čuje da ga zove majka jer je usredotočeno na gledanje televizije. Osjeti se odnose na zamjećivanje i razlikovanje osjetnih informacija - primjerice, mogućnost da čujemo visoke i niske tonove.

Sve što znamo o nama samima i o svijetu koji nas okružuje doprlo je do nas putem naših osjetila. Ma koliko se ova tvrdnja može činiti sama po sebi razumljivom, filozofi su raspravljali o njejoj utemeljenosti. Rađaju li se ljudi s urođenim, organiziranim kategorijama za percipiranje svijeta ili pak da bismo nešto spoznali, najprije moramo doživjeti? Filozof

Molyneux postavio je ovo pitanje na sljedeći način: Neki se čovjek rodio slijep, ali je odjednom progledao i bio sposoban vidjeti poput svake druge osobe. Dok je bio slijep, naučio je kuglu razlikovati od kocke. Hoće li on moći prepoznati kuglu i kocku samo na temelju vida? John Locke (1694./1759.) rekao je da neće, obrazlažući kako je iskustvo neophodno za razumijevanje odnosa između vida i dodira.

1.2.1 Kognitivni razvoj darovite djece

Kognitivističke teorije percepcije naglašavaju ulogu znanja u načinu na koji tumačimo svijet. U klasičnom istraživanju koje je pokazalo ulogu kognicije u percepciji, Jerome Bruner dao je djeci srednjeg društvenog sloja i siromašnoj djeci da dobro pogledaju jedan kovani novčić. Nakon toga djeca su trebala izabrati krug koji po svojoj veličini odgovara veličini novčića. Siromašna djeca su izabrala veće krugove od djece srednjeg sloja, što upućuje na to da se njima isti novčić čini većim, vjerovatno zbog toga što njima novčić ima veću vrijednost. (Bruner i Goodman , 1947.)

Zapravo, Bruner je smatrao da kognitivni procesi prethode percepciji, prije negoli obrnuto. Drugim riječima, prema Bruneru, ne možemo percipirati neki predmet prije nego što ga kategoriziramo.

1.3.2 Piagetova teorija

Piagetovo stajalište o odnosu prirode i odgoja definitivno je interakcionističko. Prema njegovoj teoriji biologija i iskustvo djeluju zajedno i dovode do promjena u djetetovim kognitivnim sposobnostima.

Još određenije, Piaget (1964, 1983) je odredio četiri opća činitelja koji pridonose kognitivnoj promjeni. Tri takva činitelja nalazimo gotovo u svakoj razvojnoj teoriji. Prvi je biološko sazrijevanje. Učenje i razvoj uvijek se zbiva u okviru ograničenja koje postavlja djetetova maturacijska razina. Neke vrste razvoja su nemoguće dok sazrijevanje nije dovoljno napredovalo .U svakoj teoriji stupnjeva biološki činitelj pridonosi i prirodi i pojavi promjena.

Neki tumači vjeruju da Piagetova teorija pretpostavlja čak i veći doprinos bioloških činitelja nego što je to sam Piaget priznavao (Beilin, 1971) i (Fodor, 1980).

Teorije o utjecaju okoline i učenja naglašavaju ulogu iskustva u perceptivnom razvoju. Prema ovom stajalištu, razvoj se događa kako djeca, putem iskustva, uče iz odvojenih ulaznih osjetnih podataka stvarati detaljnije i složenije percepcije. Čini se da iskustvo utječe na pojedinačne osjetne stanice i na veze među tim stanicama.

Etolozi stavljaju manji naglasak na iskustvo i vjeruju da sasvim mala djeca osjetne podatke percipiraju cjelovito, a ne kao odvojene komadiće ulaznih podataka iz različitih osjetila.

Konačno, kognitivistički pristup ističe utjecaj znanja na percepciju. Piaget je vjerovao da je način na koji dijete percipira svijet određen stupnjem njegova razvoja, a pristup obrade informacija usmjeren je na način na koji se ulazni podaci preobražavaju za vrijeme dok ih mozak obrađuje.

1.2 Motorički razvoj kod djeteta

Gledanje, plakanje i sisanje imaju očita ograničenja kao sredstva za upravljanje okolinom. Zamislite na trenutak da se ne možete kretati uokolo ili hvatati predmete i baratati njima po svojoj volji. Zapravo, drugi vas ljudi moraju opskrbiti zanimljivim predmetima koje možete razgledavati. Ova kratka vježba može vam dati osjećaj za ograničene mogućnosti kojima novorođenče raspolaže za djelovanje na fizički svijet koji ga okružuje. No, ograničeno novorođenče ubrzo postaje devetomjesečno dijete koje poseže za svime i sve grabi. Ovaj brzi preobražaj ključno je obilježje razvoja u dojenačkoj dobi. Zapravo, taj brzi preobražaj daje djetetu sredstva kojima može stjecati znanje i postići osjećaj kompetentnosti, putem njegove sve veće samokontrole. (Vasta, Haith i Miller, 1997)

1.4.1 Načela i slijed motoričkog razvoja

Motoričke vještine ne razvijaju se slučajnim redoslijedom. Umjesto toga, razvoj vještina odvija se prema dva opća načela. Prvo načelo razvoja je da se on odvija u proksimodistalnom smjeru, to jest nad dijelovima tijela koji se nalaze bliže sredini tijela, kontrola se stiče prije nego nad udaljenijim dijelovima tijela. Stjecanje vještine upotrebljavanja ruku, šaka i prstiju pruža nam dobar primjer za to. Novorođenče može samo sebe usmjeriti prema nekom predmetu, ali ga ne može uhvatiti. Iako se većina njegovih pokreta ruku čini slučajnim, ono neke od njih doista usmjerava prema bližoj okolini predmeta. U drugom mjesecu života dijete u većoj mjeri hotimično pruža ruku blizu predmeta, te postupno dosljednije dolazi s njim u dodir (White i Held, 1966). Do uzrasta od četiri mjeseca ono već često može hvatati predmete na način koji izgleda uvjerljivo hotimičan, ali pritom upotrebljava cijelu šaku i slabo upravlja pojedinačnim prstima. Postupno, ono usklađuje i svoje prste (Rochat, 1989). U dobi od šest mjeseci dijete će jednom rukom posezati za kockom, pri čemu će mu svi prsti biti rašireni. Kad jednom uhvati kocku, može je prenositi iz jedne ruke u drugu i okretati ručni zglob tako da je može vidjeti na pet različitih strana. Do devetog mjeseca starosti dijete može vješto uhvatiti kuglicu između kažiprsta i palca, a jednogodišnje dijete može držati olovku kako bi načinilo tragove na papiru (White, Castle i Held, 1964).

Drugo načelo razvoja je da se upravljanje tijelom razvija u cefalokaudalnom smjeru, odnosno od glave prema stopalima. Novorođenče koje je stavljeno na trbuh može okretati glavu s jedne na drugu stranu, iako kad ga se podigne na nečije rame njegova glava mora imati oslonac. Tromjesečno dijete u okomitom položaju drži glavu uspravno i čvrsto, prije nego što se rukama može odgurnuti od madraca kako bi podiglo glavu i ramena i promatralo. Sa šest mjeseci dijete se može dovući u sjedeći položaj, a čak može biti sposobno i malo se vući uokolo. No, tek s oko devet mjeseci može zajedno upotrebljavati ruke i noge kako bi se, puzeći, kretalo prema naprijed. U vrijeme kada je dijete staro oko dvanaest mjeseci može se dogoditi da majka uđe u njegovu sobu i pronade ga kako stoji u krevetiću, zveckajući šipkama ograde i vjerojatno je uznemireno jer ne zna kako da ponovno sjedne! Tijekom šest mjeseci nakon djetetova prvog rođendana, njegova kontrola nad vlastitim nogama postaje toliko da mu omogućuje samostalno hodanje. Tada počinje pravi vatromet jer ono dopijeva svagdje.

1.5 Darovitost kod djece važna za umjetnički razvoj

Područja u kojima se darovitost djeteta može iskazati brojna su i različiti autori ih autori vide i određuju. Za Korena, glavna su četiri područja darovitosti: opće intelektualne sposobnosti, stvaralačke (produktivne) sposobnosti, specifične školske sposobnosti, sposobnosti vođenja i rukovođenja, umjetničke sposobnosti i psihomotorne sposobnosti.

(Varljen Herceg, 2010)

Klasično poimanje darovitosti polazi od činjenice kako će daroviti pojedinac, zahvaljujući svojim urođenim sposobnostima i visokom kvocijentom inteligencije ($IQ > 130$), u svim područjima svog djelovanja iskazivati iznimne intelektualne sposobnosti. U svjetlu takva razmišljanja logično je očekivati kako će darovito dijete svoju darovitost, u ranim osnovnoškolskim godinama, pored ostaloga, iskazivati i u najomiljenijoj dječjoj aktivnosti – crtanju. Istraživanja su pokazala da darovito dijete potaknuto svojim spoznajnim karakteristikama, ponajprije naprednim razvojem misaonih procesa, započinje šarati prije svojih vršnjaka. Dok njegovi vršnjaci fazu šaranja započinju oko druge godine, darovito će dijete, vrlo vjerojatno, fazu šaranja započeti ranije. (Kovačević, 2007). U darovitog djeteta, opisuje se u *Metodici likovne kulture*, ranije će se javiti potreba, potaknuta naprednom sposobnošću shvaćanja, da na svom crtežu prikaže neki stvarni objekt, tj. da se realistično izrazi. Darovito dijete će za razliku od svojih vršnjaka pri crtanju crteža čovjeka posebno paziti da nacrtani dijelovi tijela čovjeka u crtežu u proporcijama odgovaraju odnosima tj. proporcijama dijelova ljudskog tijela u realitetu (npr. glava manja od trupa, noge dulje od ruku itd.), da prikaže tijelo u pokretu, da prikaže točan i sveukupan broj prstiju na rukama i nogama, da prikaže ljudsko lice sa svim detaljima (oči, zjenice, obrve, trepavice, nos, usne, zubi, uši) da istakne razlike između muške i ženske figure – prikazujući na muškoj figuri tipična muška obilježja (npr. kratku kosu, bradu, brkove, dlake na nogama, dlake na rukama, hlače itd.), a na ženskoj figuri tipična ženska obilježja (npr. dugu kosu, trepavice, uši, struk, haljinu itd.).

Crtež je, kao što je pokazalo proučavanje razvojnih faza dječjeg crteža i njegovih karakteristika, dobar je pokazatelj i kognitivnog, emocionalnog i socijalnog razvoja djeteta. (Žlebnik, 1972.)

Darovita djeca osjećaju koliko su drugačija od svojih vršnjaka zbog svoje darovitosti. Istaknuti detalji na crtežu (način na koji su raspoređene figure, sadržaj, simboli...) upućuju stručnu osobu (primjerice dobro educiranog psihologa) na zaključke koliko je dijete prihvaćeno, odnosno nije prihvaćeno, u svojoj socijalnoj okolini, te na emotivne posljedice koje takve socijalne interakcije ostavljaju na dijete. (Pogačnik- Toličić, 1964.) Njihov crtež, kao i dječji crtež općenito, projekcija je doživljaja vlastitog bića u socijalnoj okolini.

Za razliku od prosječno razvijene djece koja u svojim shematskim crtežima predmete prikazuju pomoću pojednostavljenih geometrijskih oblika, likovno darovita djeca svoje predmete crtaju jednom tečnom konturnom linijom. Vrlo često darovita djeca ne prikazuju uopćeni predmet, već se njihovi crteži sastoje od mnogobrojnih detalja- crtež bogat detaljima. Likovno darovita djeca privid realizma u svojim crtežima ostvaruju ne samo crtanjem različitih oblika i detalja, već i prikazom treće dimenzije (dubine) – trodimenzionalnost se pojavljuje ranije nego u vršnjaka. Kako bi prikazali dubinu, koriste likovne tehnike: zatvaranje konturne crte, skraćivanje, smanjenje veličine, teksturno oblikovanje površine te najzahtjevniju tehniku- linearnu perspektivu.

2. Nastajanje dječjeg crteža i izražavanje djetetove kreativnosti

Umjetnost je društveni fenomen ističe Matko Peić i nadodaje i da imamo na umu utjecaj društva na umjetnika koji u tom društvu živi i likovno stvara. Taj se utjecaj ne očituje samo u izboru motiva, nego se društvena struktura i društvena temperatura transponiraju u likovni tekst: u strukturu i temperaturu crte, boje i volumena.

„Dva glavna elementa slikarstva jesu crta i boja, a kiparstva i arhitekture oblik. S njima u vezi javljaju se u slikarstvu, kiparstvu i arhitekturi i drugi psihički elementi. Ploha, svjetlo – sjena, volumen, a uz njih psihički regulatori likovne: simetrija, proporcija i ritam. Svaki je od tih elemenata dio vizualnog dijela naše svijesti. Što nazivamo gledanjem, zapravo je doživljaj svijeta oko nas sistematiziran elementima crte, boje i oblika koji žive u nama. Gledati dakle znači: u psihi koordinirati u likovnu predodžbu, impuls koji nam priroda pomoću crte, boje i oblika šalje u osjet našeg vizualnog organa.“ (Peić, 1991)

2.1. Faze crtanja kod predškolske i školske djece

Razvoj dječjeg crteža dijeli se u nekoliko faza. Prva je *faza šaranja*, koja se javlja s otprilike dvije godine. U tom razdoblju djeca šaraju po papiru, obično cirkularnim, nekontroliranim pokretima. Takav način likovnog istraživanja prvenstveno ima za cilj uživanje u samom pokretu, kao i ushićenje i interes za ishod takvog šaranja, te još uvijek nema pokušaja prikazivanja „vizualnog svijeta“ pomoću crteža. Može se javiti i imenovanje likova nastalih šaranjem. Jakobin na drugi način objašnjava ove faze i nadodaje da u *fazi šaranja* (do četvrte godine) prevladava psihomotorički i osjetilni djetetov doživljaj i užitak pri povlačenju linija, dok pokušaj prikazivanja okoline dolazi na kraju te faze kao „slučajno“ postignuti crtež ili faza „slučajnog relizma“.

U dobi od tri do sedam godina nastupa *preshematska faza* tijekom koje djeca kroz crtež prikazuju svoje misaone procese. Pojavljuje se crtanje ljudske figure kao motiva, koja se obično sastoji od glave koju predstavlja krug, dvije okomite crte koje predstavljaju noge te dvije vodoravne crte u funkciji ruku. Za ovu fazu karakteristično je da djeca crtaju više međusobno nepovezanih elemenata, što se naziva neuspjelim realizmom, te crtaju ono

što znaju, što je karakteristika intelektualnog realizma. Za *fazu dječjeg realizma* (4-10) karakteristično je nastojanje da se okolina prezentira.

S pet ili šest godina slijedi *shematska faza*. *Shema* predstavlja dječje znanje o nečemu. Petogodišnjaci obično imaju set simbola koji predstavljaju njihovu okolinu, koje onda i prikazuju na svojim crtežima, koristeći se tim točno određenim stereotipnim *shemama*. Tako se na tim crtežima tipično uočava zelena linija na dnu crteža koja predstavlja travu, plava linija na vrhu crteža koja simbolizira nebo te žuto sunce na vrhu crteža. Obično ovakav crtež prati još i kuća, te ljudski likovi, a čitav crtež, tj. njegovi likovi smještaju se na „temeljnu liniju“. U ovoj *ranoj fazi dječjeg realizma* okolina je prezentirana, ali s egocentričnog, osobnog stajališta, s izrazitim emocijskim elementima i detaljima.

Faza realizma javlja se u dobi od oko osam do devet godina. U toj fazi djeca nastoje svoju okolinu prikazati na realan način, onako kako ju vide, što se naziva vizualni realizam. Upravo zbog toga često se javljaju osjećaji frustracije jer žele nacrtati što točnije, a njihove im sposobnosti to još uvijek na neki način ne dopuštaju. U kasnijoj fazi, (šest do jedanaest godina), *fazi intelektualnog realizma*, dijete i dalje prikazuje okolinu, no pokazuje da mu je znano bogatstvo sadržaja, informacija i spoznaja, te mnoštvo predmeta i njihovih obilježja.

„*Faza vizualnog ili optičkog realizma* (jedanaest do četrnaest godina) jest faza zanemarivanja znanja o predmetima i njihovim objektivnim odnosima radi uspostavljanja njihovih prividnih odnosa kako ih zadaje narav čovjekove percepcije. Zbog emocijske neutralnosti detalja te spoznajno i tehnički visoko elaborirana izraza, ova se faza udaljuje od dječjih faza i približava se izrazu odraslih.“ (Jakobin, 1995)

2.2 Zadaci i motivi koji potiču dječju kreativnost

Prema mišljenju Bogomila Karlavarisa u knjizi *Metodika likovnog odgoja 2* može se iščitati tvrdnja da likovni odgoj ima sljedeću važnost: uvesti učenika u svijet likovne kulture, da ga likovno odgaja, likovno obrazuje i da svoje stečeno znanje koristi u životu i radu.

Iz važnosti likovnog odgoja Bogomil Karlavaris podijelio je zadatke likovnih odgoja na:

1. Osnovni zadatak likovnog odgoja je likovno opismenjivanje i osposobljavanje za vizualnu komunikaciju kao opću osnovu za razvoj likovne kulture, sposobnosti, međuljudskih odnosa, uspješnog rada i proizvodnje.

2. Iz ovog općeg zadatka izvode se konkretniji zadaci: a) razvoj likovnog izražavanja i doživljavanja umjetničkih djela, b) formiranje kriterija za procjenjivanje estetskih vrijednosti, c) upoznavanje i korištenje likovno-tehničkih sredstava, d) razvoj likovne sposobnosti.

3. Općeodgojni zadaci se mogu podijeliti na: a) opće kultiviranje ličnosti i njenog senzibiliteta b) razvoj sposobnosti, posebice kreativnih, koje se mogu upotrijebiti u svim situacijama, c) emancipacija ličnosti i jačanje kritičke svijesti, kao i tolerancija.

Pored spomenutih zadataka valja navesti i motive koji su uspješni u likovnom izražaju učenika. Motiv je ono što dijete crta, gradi, slika, modelira itd. Likovni sadržaj rada je likovni jezik koji se osvještava u procesima opažanja, ispitivanja, traženja likovnih ideja, uspoređivanja likovnih elemenata. Učenici se uživljavaju u motiv komunicirajući s njegovim vizualnim znakovima. Emil Kobert Tamay podijelio je ove motive na sljedeće:

- *motivi za osvještavanje prostora* mogu biti: učionica s klupama, dječija soba, školsko igraliste
- *motivi za osvještavanje volumena* su: kuće, stolovi u prostoru, stolice u razredu, geometrijska tijela u prostoru kao bačve za vino itd.
- *motivi za osvještavanje kontrasta površine* mogu biti: krov, pokošena trava, čipka, riba, pješćana obala i more...
- *motivi za osvještavanje kontrasta oblika i niza ploha*: mogu poslužiti kuće, stubišta, fasade, kišobran, harmonika, neboderi itd.
- *motivi za osvještavanje kontrasta i ritma boje*, kao što su duga, tkanine u boji, krila leptira, kesteni, krovovi kuća u nizu...

U knjizi *Važnost i suština likovne kulture* naglašava se da stvaralačke komponente likovnog izražavanja djece imaju slične karakteristike kao kod odraslih, no pojave u razvoju dječijeg likovnog izražavanja iziskuju posebnu analizu. Razvoj djeteta u mnogome ovisi o skladnom razvoju čulno-svjesnog kanala komunikacije sa svijetom: optičkog i akustičkog. Oni se reflektiraju na formiranje slikovnog i pojmovnog fundusa dječije svijesti, a u početku, razvoj se odvija u integralnoj aktivnosti igre, učenja i

stvaranja, dok se tijekom godina te aktivnosti diferenciraju i dobivaju svoje posebno značenje.

2.3 Crtanje kao izražajno sredstvo emocionalnih sposobnosti

Crtanje je osobito dobra intervencija u radu s traumatiziranom ili zlostavljanom djecom jer je djeci kadikad lakše o neugodnim iskustvima komunicirati crtežom, nego riječima opisivati bolne osjećaje i iskustva. Traumatiziranoj djeci teško je shvatiti što im se dogodilo te obično istovremeno osjećaju više različitih stvari, a katkad i ne znaju kako bi te osjećaje imenovali. Stoga crtežom traumatskog doživljaja osvještavaju i proživljavaju osjećaje koje uz njega vežu, te ih se na taj način i oslobađaju. Osvještavanje i proživljavanje traume put je ka oporavku i integraciji u vlastito iskustvo.

Crtanje, uz opisivanje traumatskog događaja, olakšava i potiče verbalni iskaz djeteta. Crtežom djeca „objektificiraju“ osjećaje koji na crtežu postaju nešto vidljivo i konkretno, što im zapravo omogućuje da lakše i bolje razumiju ono što doživljavaju, a onda i razgovaraju o tome. Na crtežu je u većoj mjeri moguće prikazati sam događaj, organizirati ga i strukturirati, što terapeutu omogućuje zadržavanje na određenim dijelovima događaja, kretanje prema naprijed i vraćanje na prethodne događaje i /ili osjećaje. Nadalje, crtež potiče sjećanja na određene događaje, pa dijete, kad crta, dodaje više detalja, i samog događaja, i osjećaja vezanih uz njega. Djeca svoja traumatska iskustva pohranjuju u senzornom pamćenju (kroz razne osjete). Budući da aktivnost crtanja pobuđuje i razna osjetila, pobuđuje i senzorna sjećanja o osjećajima, što zapravo vodi osvještavanju potisnutih emocija. Nakon ovakvih iskustava većina djece osjeti olakšanje vezano uz traumatski događaj.

Primjena crteža korisna je i u radu s netraumatiziranom djecom. Primjerice, potiče divergentno mišljenje, tj. istraživanje novih rješenja nekog problema, što omogućuje razvoj kreativnosti. Izražavanjem misli i emocija kroz crtež i različite tehnike, djeca se uče i jasnijem izražavanju u odnosima s drugima. Crtajući, djeca stvaraju svoja mala umjetnička djela, te uz poticanje i nekritiziranje njihovih uradaka razvijaju osjećaje samoeфикаsnosti, samopouzdanja i pozitivne slike o sebi. Također, crtanje djeci omogućuje da izraze, shvate

i suoče se sa svakodnevnim osjećajima ljutnje, straha, ljubomore i sl., da o njima razgovaraju s odraslima, te posljedično uče važne socijalne vještine i moralne vrijednosti.

Neka djeca pružaju otpor aktivnosti crtanja, ponekad zbog straha od kritike, nesigurnosti u sebe, nedostatka motivacije, kao i zbog mnogih drugih razloga. Izražavanje kroz crtež moguće je poticati na razne načine. Primjerice, pristupom različitim medijima (bojice, pastele, flomasteri, plastelin, ugljen, tempere, akvarel, kolaž, olovke i sl.), šaranjem (čime prevladava inhibicija¹ i razvijanje mašte) zadavanjem određenih tema (osjećaj, crtanje sna i sl.), izađivanjem maski (vesele, ljute, strašne), izađivanjem skulptura, igranjem igrokaza i dr.

2.3.1 Primjeri crtanja traumatizirane djece

Razvijena nesigurna privrženost prema roditeljima može rezultirati poteškoćama i u stvaranju povjerenja prema drugim ljudima, pa i svojim učiteljima. Zlostavljanoj djeci u razredu moguće je uočiti upravo po nedostatku povjerenja, pa o tome treba voditi računa u kontaktu s njima. Nedostatak povjerenja čest je razlog otuđivanja, udaljavanja od grupe vršnjaka i prijatelja (samoisključivanje). Lako se povlače iz bliskih odnosa, osobito kad je riječ o međuvršnjačkom nasilju, a zlostavljana ih djeca istodobno i očajnički žele (ambivalentnost) pa traže mogućnost zbližavanja i znaju se tjeskobno pripijati uz učitelje (Bilić, 2008).

Drugi element o kojem učitelj mora voditi računa je strah koji je posljedica uništenog osjećaja sigurnosti tijekom odrastanja uz roditelje nasilnike ili uz nasilne vršnjake, pa se gradnja bliskih odnosa ove skupine djece često zasniva na strahu. Djeca koja odrastaju u takvoj okolini i na svijet gledaju kao na mjesto određeno strahom i boli, a strah postaje način njihovog života i prodire u sve aspekte njihovog funkcioniranja (Cole i sur. 2005).

Znanstvenici navode više razloga za lošiju verbalizaciju uočenu kod zlostavljane djece.

a) Traumatiziranoj djeci o nekim događajima i osjećajima prilično je bolno govoriti, boje se i ponovne traumatizacije, a crtež nudi način koji je manje prijeteći od izgovorenog.

¹ Inhibicija – kočenje, sprječavanje (Hrvatski leksikon, 2017.)

b) Djeca izložena tjelesnom i seksualnom zlostavljanju općenito imaju ograničen vokabular pa govore „ne znam“ ili „ne mogu se sjetiti“ ili imaju tendenciju reći samo neke segmente i sitne detalje.

c) Možda najvažniji razlog otežanog verbaliziranja zlostavljane djece, prema novijim neurobiološkim istraživanjima, krije se u problemima memoriranja. Steele (2003.) ističe dvije funkcije memorije: implicitnu i eksplicitnu. U implicitnoj memoriji pohranjuju se neka traumatska iskustva, odnosno ono što smo vidjeli, čuli, osjetili, tj. mirisi, dodiri, okusi, ali nema pristupa jeziku pa nije moguće opisati sve navedeno (Rotchild, 2000, prema Steele, 2003). dok se sadržaji pohranjeni u eksplicitnoj memoriji mogu opisati riječima.

Dakle, ako se trauma izazvana zlostavljanjem razumije kao implicitno iskustvo u odnosu na kognitivno ili eksplicitno iskustvo, može se zaključiti da crtež ili slika postaje nužna pomoć djeci da otpuste grozna sjećanja. U tom smislu slika zaista vrijedi više nego tisuću riječi, osobito jer pomaže definirati što je iskustvo značilo djetetu. Budući da zlostavljana djeca imaju problema s verbalnim izražavanjem unutarnjih emocionalnih stanja i iskustava te komunikacijom, nameće se potreba nekognitivnog pristupa. Stoga likovno izražavanje: crtanje, slikanje ili oblikovanje može biti odgovarajući alat za ublažavanje njihove nelagode i važna pomoć u prepoznavanju i rješavanju njihovih problema.

2.3.2 Likovni izraz djece kao pomoćno sredstvo izražavanja kod traume

Važno je naglasiti da, neovisno o umjetničkoj razini, likovno izražavanje može pomoći djeci da svoje duboko potisnute probleme izraze neverbalno: linijom, bojom ili oblikom (Tomašević Dančević, 2005: 101). Na taj način djeca mogu pristupiti osjećajima i iskustvima koja su im spoznajno teško razumljiva, a likovno izražavanje je oblik eksternalizacije, odnosno način da djeca to iskustvo izbace iz sebe i tako umanje osjećaj nemoći, osamljenosti (Barberian, Bryant, Landsberg, 2003). Njihov crtež može govoriti umjesto njih putem simbola, a simboliziranje, odnosno prikazivanje osjećaja i iskustava slikama može biti snažnije nego opisi riječima, a za djecu prihvatljivije (Tomašević Dančević, 2005).

Znanstvenici (Steele, 2003; Malchiodi, 2003) navode da crtež može pomoći djeci na različite načine: crtanje pruža siguran način izražavanja iskustava i osjećaja koje je riječima teško opisati. Dijete napušta pasivnu ulogu i aktivno pokušava eksternalizirati traumatsko iskustvo.

Crtanje pruža mogućnost distanciranja od traumatskog iskustva. Osjećaji preneseni na papir daju djetetu osjećaj kontrole i moći nad njima. Ovladavanja iskustvom pomažu djeci da se osjećaju sigurnije.

Crtanje djeluje samoumirujuće, olakšava posttraumatske reakcije i nametljive misli te ublažava druge učinke stresa. Sve navedeno pomaže djetetu da se osjeća lagodnije, doprinosi smanjivanju anksioznosti i depresivnih raspoloženja.

3. Provođenje istraživanja dječje kreativnosti likovnog izražavanja

U knjizi *Vizualno – likovni odgoj i obrazovanje* autora Jakobin i Grgurić navodi se kako se dijete likovno izražava zbog prikazivanja onoga što ga zanima i uzbuđuje. Tu se navodi kako ga ponajprije oduševljava materijal s kojim radi, proces rada, neposredna percepcija i pokreti. Djetetu su najvažniji doživljaj i akcija. Njegova osnovna potreba tijekom razvoja njegove likovnosti je da neprestano mijenja sadržaj kako bi izrazio želju za aktivnim spoznavanjem i izrazio doživljeno.

3.1 Način provođenja kreativnih zadataka kod djece predškolske dobi

U provođenju likovnih aktivnosti prema programu *Mala kreativna- program poticanja likovnog izražavanja i stvaranja* u zagrebačkom Dječjem vrtiću Iskrice provedene su brojne aktivnosti vezane za hrvatsku tradiciju i običaje u kulturnom sektoru. Crteži izražavaju postignuti psihičko-energijski naboj što se stvara između osobnih ideja učenika- autora te djela narodne umjetnosti i okoline u kojoj učenik živi.

Prvu razinu osvještavanja etnografskih matrica čine vizualni i oblikovni elementi reproduciranog djela: tkanja, čipke, lončarstva, drvene i kamene gradnje. Drugu razinu osvještavanja čine osobno kreativni izrazi kojima učenici reinterpetiraju i redefiniraju spomenute matrice.

Najzanimljiviji radovi odražavaju različite metode kreativnog preznačavanja vizualnih matrica tradicijskih kultura i različite postupke u povezivanju imaginacije učenika u neposrednoj primjeni vizualnih metafora.

Tehnike kojima su se poslužile odgajateljice u vrtiću radi poticanja kreativnosti kod djece bile su: slikanje na vodi, modeliranje u glini, lončarstvo, čipka, maskare, korištenje glagoljice.

Tehnika slikanje na svili omogućilo je djeci promatranje kako se boje ponašaju na mekanoj, tekstilnoj podlozi. Djeca su se tako mogla naučiti uočavanju pigmenta, te dodavanju morske soli na boju kako bi vidjeli dodatne efekte na svili. Nakon slikanja na svili, u kreativnom programu djeca su se susrela sa modeliranjem u glini. Istraživanje je pokazalo kako je glina kao materijal odličan za upoznavanje djece s reljefom. Budući da su djeca većinom modelirala maske s glinom, mogli su naučiti modelirati plitke reljefne forme i sjediniti ih s podlogom kako bi se doimalo da su izrađene od jedne mase. Osim modeliranja glinenih maski, djeca su se upoznala i s oblikovanjem keramičkih maski, koje im je pomoglo za osvještavanje odnosa boje i forme. U dječjem likovnom stvaralaštvu neizostavno je i ubrojiti lončarstvo koje se posebno dopalo djeci, budući da je blato kao materijal omiljena i dostupna igračka djeci. Poznato je da je lončarstvo zanat koji, nažalost, pod današnjim modernim načinom života polako izumire. Zanimljivo je kako tradicija lončarstva na području sjeverozapadne Hrvatske datira još od prahistorije, rimskog i srednjeg vijeka pa sve do novijeg vremena. Zato je tehniku lončarstva važno djeci ponuditi jer se u ranoj dobi djeca moraju igrati blatom i glinom kako bi se upoznali sa materijalom, njegovim izgledom, mogućnostima njegovog oblikovanja i kako bi u starijoj dobi mogli izraditi uporabne predmete.

Kod istraživanja dječjeg pristupa lončarstvu, donijeli su se zaključci kako im se dopala spoznaja o glini i pristupu upravo zato što su je mogli oblikovati prstima, raznim štapićima, metalnim lopaticama i drvenim modelirkama. Obrađujući glinu, djeca su tako mogla izraziti svoja emocionalna stanja, svoje ideje i opažanja i svoja maštanja. Ono što modeliranje posebno daje jest da djeca izrazito razvijaju i motoričke vještine. U *Dječjem vrtiću Iskrice* osim navedenih tehnika, navedeno je i bavljenje glagoljicom. Djeci je tako predstavljena glagoljica kao izvrsna tehnika crtanja i slikanja, kako bi lakše spoznali slovo i rukopis. Također, navodi se i čipka kao poticaj koji može poslužiti u istraživanju daljnjih mogućnosti u drugim tehnikama – grafika (monotipija, kolažni tisak), modeliranje (glina), kirigami (papir), prostorno oblikovanje i sl. Navedeni program omogućio je tako djeci kroz različite

materijale i tehnike da posebno izraze svoju kreativnost, izraze svoje ideje, razviju kognitivne i motoričke sposobnosti i da kroz zajednički timski rad stvore osjećaj pripadnosti. Važnu ulogu pridonose i odgojitelji koji će na ovako zanimljiv način poticati djetetovu urođenu sposobnost i vještine da se dalje razvijaju na polju likovnog stvaralaštva.

3.2 Tehnike likovnog stvaralaštva pomoću kompjutera u vrtićima

Upotreba računala prema odgojno-obrazovnoj vertikali odavno je već našla put i u vrtiće. Na pitanja koja su se pojavljivala pri uvođenju računala u vrtiće odavno se odgovorilo. Možda je najvažniji odgovor kako je upotreba računala potrebna jer proširuje mogućnosti djetetova razvoja. Na pitanje- kako uvoditi računalu u vrtiće – praksa je pokazala sljedeće zaključke: treba upotrijebiti primjerene oblike i metode rada, pravilno osposobiti odgojitelje, potražiti odgovarajuću programsku opremu, pravilno opremiti prostore te s tim upoznati i za sve to pripremiti roditelje. Pri uvođenju računala u likovno-kreativni rad potrebno je maksimalno iskoristiti njegove velike mogućnosti i likovno stvaranje napraviti što je moguće učinkovitijim.

Djeca starije dobi u vrtiću danas samostalno rabe računalu za najrazličitije igre pa se nudi mogućnost uporabe računala i za likovno-stvaralački rad. Uz igru, to je svakako i najkorisnija uporaba računala za djecu predškolske dobi.

Djevojčica u dobi od pet godina (slika 20) upoznala je vrlo jednostavan program *Slikar*, koji je dio *Microsoftova* paketa te funkcije koje se kriju iza svake ikone. Na slikama se može postupno pratiti razvoj ideje te kreativna igra u pokušaju različitih mogućnosti pojedinih oruđa koje program nudi. Prve crte napravila je olovkom različite debljine i boje. Poslije je različitim izborom boje obojila pojedine plohe te ih varirala i boje mijenjala. Na koncu je uzela sprej i u donjem dijelu slike dodala točkice različitih boja. Za cijelu „likovnu akciju“ možemo reći da je bila vrlo uspješna te je trajala nekoliko minuta. Djevojčica je stekla samostalnost pri upotrebi računalnog oruđa te je uživala u likovnoj kreativnoj igri.

Jednostavna igra uz uporabu računala omogućila je dječacima mlađim od pet godina da svoj motiv paučine interpretiraju na vlastiti način. Na slici (slika 21) vidimo likovnu igru, u kojoj su djeca igrom nizanja crta različite debljine i boja te smjerovima, nastojala imitirati paučinu. Taj motiv, koji je moguće realizirati u brojnim drugim tehnikama, djeci nije bio nametnut nego su slike imenovali s pomoću asocijacije tek kada se likovna igra završila. Slobodan pristup odabiru oruđa, boja, kompozicije i dr. jača intrinzičnu motivaciju i pridonosi zanimljivim likovnim uradcima.

Na tim se primjerima jasno uočava kako je računalo ekvivalentan materijal za likovno stvaranje, ali koji se danas u vrtićima, nažalost, premalo koristi za likovno stvaranje.

3.3 Tehnike izražavanja djece u školskoj dobi od prvog do četvrtog razreda

Nakon istraživanja poticanja kreativnosti kod djece predškolske dobi, u ovom poglavlju pokušat će se analizirati emotivne i kognitivne sposobnosti kroz crteže djece u osnovnoškolskim razredima.

„ Likovno je djelo izraz umjetnika, dakle čovjeka, a time svih elemenata koji komponiraju njegovu ljudsku i umjetničku ličnost. U likovni tekst: u crtu, u boju i u volumen slikar, kipar i arhitekt unose sebe, tako da je točna tvrdnja francuskog književnika Buffona: „ Stil to je čovjek.““ (Peić, 1991:13)

U novim programima likovne kulture temeljna uloga likovnih djela navodi se u knjizi *Likovna kultura u nižim razredima osnovne škole*, a cilj im je omogućiti učenicima kontakt sa znakovima i značenjima likovnog jezika. U prvom razredu osnovne škole naglasak će se dati prvenstveno predodžbi u okolini, kako dijete opaža, kako otkriva karakter oblika i ostala svojstva koja bi mogao ustanoviti i zamisliti, a da mu nisu od prije poznata. Već u drugom razredu osnovne škole ustanovljeno je da djeca polako počinju razumjeti likovni jezik, na određeni način shvaćaju simbole, postupno se i upoznavaju s oblikom, bojama, linijom, prostorom i volumenom. Za razliku od prvog razreda, dijete već u drugom razredu promatra, uči se upoređivati već poznate oblike i dopunjavati ih maštom. U trećem razredu osnovne škole djeca već u susretu s likovnim djelom ispituju od prije poznate oblike boje i površine, usavršavaju dojmove o njima i naglašavaju njihove sličnosti. Za razliku od prva tri razreda, naglašava autor knjige Emil Kobert Tamay, gdje je dijete najčešće shvaćalo oblik, površinu i

boju, crtu kao svojstvo predmeta viđenih i zapamćenih u neposrednoj okolini, u četvrtom razredu osnovne škole ono može apstrahirati² likovne elemente, izdvojiti ih u pojmove, ne samo iz okoline nego i iz likovnih djela.

3.3.1 Način i motivi izražavanja kreativnosti kod djece školske dobi

Dječiji crtež u dostupnim literaturama najčešće se opisuje kao odraz gdje djeca istražuju okolinu, spoznaju vlastito otkriće pomoću crta, točki, linija, i postupnim šaranjem. Dolazi se i do zaključka da se od najranijeg okretnja papira u različitim smjerovima, preko ispunjavanja prostora različitim karakteristikama crta, ovisno o pritisku ruke, dijete pokazuje potrebu za krugovima kao oznaku crteža prvih likova. Upravo ovakve zanimljive opaske donosi i M. Peić u svojoj knjizi *Pristup likovnom djelu*, gdje posebno naglašava da je ljudsko tijelo prvi motiv u dječjim pokušajima crtanja. Ono je također prvi motiv likovnih početaka u djetinjstvu čovječanstva. Dokumenti najstarijih slikara i kipara vezani su za prikaz ljudskog tijela.

„E. Fromm naglašava da je korijen kreativnog rada u sposobnosti čuđenja koju posjeduju djeca i obilno je koriste u igri. Kerschensteiner kaže da emocije svojim intenzitetom označavaju početak kreativnog rada. Poincarè spominje da do intuicije ne dolazi bez ozbiljnijeg rada i razmišljanja. B. Karlavaris pojmom kreativnost obuhvaća splet obilježja intelekta, osobnosti, motivacije, emotivnosti i drugih faktora koji u svojoj koncentraciji i usmjerenosti predstavljaju osnovu stvaralaštva.“ (Jakobin, 1995:79)

Mnoge su teorije o samom početku i načinu kreativnosti kod djece, no činjenica je da se dijete potpuno prirodno zanima za ispunjavanje papira unutar rubova formata počevši od šaranja do osjećaja ravnoteže između prostora i crteža. Važno je napomenuti kako Emil Kobert Tamay piše da se u razdoblju djetetove sumnje, kada se učenik ne osjeća sposobnim predložiti stvarnost, obeshrabren predodžbama na slikama odraslih, nastavnik je uz roditelje tada jedina podrška koja djetetu može vratiti samopouzdanje. To razdoblje nesigurnosti javlja se između devete i jedanaeste godine kada crteži učenika odražavaju pojačano zanimanje i radoznalost za prirodne zakone i odnose u okolini, kada otkrivaju npr. kako funkcioniraju zupčanci, kotači, a to ih vodi do analize razlaganja i rekompozicije predmeta. Tada učenici koriste crtež da bi riješili probleme koje zbog složenosti ne mogu objasniti riječima. Učenici u dobi od

² Apstrahirati – isključiti, izlučiti, izdvojiti nešto (Hrvatski leksikon 2017.)

osme i jedanaeste godine na crtežu će istodobno prikazivati kako doživljavaju pogled u perspektivi, pogled odozgo, sa strane i u profilu. U svakom slučaju dječji likovni izraz je subjektivan i predstavlja rezultat prerade različitih sadržaja u svijesti.

3. 4 Rezultati provedenih istraživanja

Iz navedenih primjera istraživanja poticaja kreativnosti kod djece predškolske i školske dobi može se zaključiti kako je likovni motiv bitan dio likovnog zadatka, osobito s dječjeg stajališta. Prateći načelo sustavnosti i postupnosti, uz uvažavanje životne sredine, odnosno okoline koja je djeci poznata, traže se posebnim usustavljivanjem najopćenitije spoznaje o svijetu i životu. To su spoznaje koje si predškolska i školska djeca žele razjasniti vlastitim izborom motiva i njihovom likovnom interpretacijom. Odgojiteljima motiv znači samo kvalitetan poticaj za dječje stvaranje jer su za pedagoški rad važniji drugi sadržaji likovnog zadatka. Istraživanja u svijetu i kod nas pokazala su da se pri izboru likovnih motiva treba uzeti u obzir diferencijacija prema motivima, kako s aspekta djevojčica, tako i dječaka.

Likovna kultura u predškolskim i školskim ustanovama temelji se na likovnoj umjetnosti, ali je didaktički strukturirana i primjerena dobi i individualnostima pojedinaca. Predškolska djeca jesu ograničena s obzirom na izbor likovnih tehnika, ali nisu izborom motiva. S pomoću prikaza i likovne realizacije najrazličitijih motiva, koje djeca interpretiraju na svoj način, ona razvijaju svoju kreativnost i druge likovne sposobnosti. Uz gotovo beskrajne mogućnosti odabira motiva, bitan je i način motivacije te izbor odgovarajuće likovno pedagoške strategije. Uz strategije podučavanja i motiviranja bitan doprinos razvoju dječje kreativnosti su i različiti putevi poticanja likovnog stvaranja. Likovno stvaranje uz neposredno promatranje, likovno stvaranje prema pamćenju te likovno stvaranje prema mašti tri su mogućnosti različitih pristupa u planiranju nastave Likovne kulture u predškolskim ustanovama. Uz to postoji i mnoštvo likovnih tehnika koje predškolska djeca mogu savladati i njima se kreativno izražavati. Mijenjanje strategija, načina motivacije, likovnih motiva, načina, postupaka, tehnika i dr. pozitivno će utjecati na razvoj dječjih likovnih sposobnosti. Tu je činjenicu bitno uzeti u obzir u neposrednom likovno-pedagoškom radu.

3.5 Kreativno izražavanje uz glazbu – izložba radova

Tradicionalna manifestacija *Tjedan glazbe za mlade* u organizaciji je Hrvatske glazbene mladeži i suorganizaciji Zagrebačke filharmonije i Koncertne dvorane Vatroslava Lisinskog. Njihova zanimljiva ideja vođena glazbom organizira svake godine tjedan klasične glazbe uz natječaj *Radost slikanja uz glazbu*. Tako se svake godine otvori natječaj za mlade da svojom inspiracijom i slušanjem glazbe nacrtaju ili naslikaju filmske i glazbene motive. U 2017. godini natječaj je bio inspiriran filmskom glazbom Johna Wiliamsa, iz prve tri sage filma *Ratovi zvijezda*. Profesori su tijekom redovite nastave glazbene kulture i glazbene umjetnosti pod mentorstvom predmetnih nastavnika i profesora likovne kulture i umjetnosti surađivali u kreativnom crtanju i slikanju učenika. Svoje glazbene impresije učenici su mogli oblikovati prema vlastitim željama. Nakon toga pristigle radove stručni je žiri pregledao i odabrao za izložbu koja se održala u predvorju Velike dvorane Vatroslava Lisinskog. Na natječaj je pristiglo 1070 radova polaznika vrtića te učenika osnovnih i srednjih općeobrazovnih i glazbenih škola. Najuspješniji autori bili su nagrađeni, a njihovi radovi bili su izloženi kao najuspješnije likovno ostvarenje. Posebnu nagradu osvojio je crtež Lena Kontešića (šest i pol godina) koji je nacrtao lik *Darth Vadera* iz serijala *Ratovi zvijezda*. Ovo je samo jedan od primjera kako se na kreativan način motivira djecu likovnom izražavanju i potiče ih da se povežu i budu kreativni istovremeno i u likovnoj, filmskoj i glazbenoj umjetnosti.

Zaključak

U ovome diplomskom radu istraživao se kognitivni razvojni proces kod djece, njihove razvojne faze crtanja te sama kreativnost, maštovitost pa čak i naglašena darovitost. Kroz analizu njihovog razvojnog procesa može se zaključiti da ih se najviše treba usmjeravati na njihovo spontano, prirodno i jednostavno oslobađanje kreativnosti kod crtanja, kako bi potpuno ovladali svojom slobodnom tehnikom koje njihov razvoj traži u određeno vrijeme. Iz samih proučavanja razvojnih faza spoznalo se da se i u likovnom odgoju nastavnik mora prilagoditi individualnom izražavanju i da se obrazovanje treba osnivati na spoznaji djetetovog razvitka u određenom životnom dobu. Kroz proučavanje kognitivnog, motoričkog i psihološkog razvoja djece te mentalnih aktivnosti poput emocija, promatranja, vizualnog shvaćanja, može se zaključiti da se želja za likovnim stvaranjem, kao prirodno stanje razvoja, oblikuje uvjetno. Iz poglavlja darovitosti može se izvući zaključak da su kod djece likovnost i razvoj urođene osobine i njihov stvaralački potencijal, stoga je i sam odgojitelj ili profesor važan u poticaju kreativnosti djeteta, bez obzira na to koliki će stupanj dijete postići u likovnom izražaju. Važnu ulogu u kreativnosti i razvoju svakako imaju i roditelji što je i spomenuto i kod traumatizirane djece, jer djeca najbolje svoje emocionalno stanje mogu izraziti kroz umjetnost. Kroz istraživanja u vrtiću, te u Koncertnoj dvorani Vatroslava Lisinskog, spoznalo se kako se na kreativan način može motivirati djecu uz igru i druženje tako da svojom slobodom i motivacijom izraze vlastitu tehniku slobodnog izražavanja i inspiracije kroz ono najvažnije, a to je svakako – crtež.

Literatura:

Balić- Šimrak, Antonija: Hrvatska kulturna tradicija i dječje likovno stvaralaštvo, Učiteljski fakultet, Zagreb 2016.

Grgurić, Nada i Jakubin, Marjan: Vizualno- likovni odgoj i obrazovanje, Metodički priručnik, Educa, Zagreb, 1996.

Hicela, Ivon: Umjetnički odgoj i obrazovanje u školskom kurikulumu, Sedmi dani osnovne škole Splitsko- dalmatinske županije, Split, 2010.

Karlavaris Bogomil: Metodika likovnog odgoja 2, Grafički zavod Hrvatske, Zagreb, 1988.

Peić, Matko: Pristup likovnom djelu, XII izdanje, Školska knjiga, Zagreb, 1991.

Tanay, Emil Robert: Likovna kultura u nižim razredima osnovne škole, Školska knjiga, Zagreb, 1990.

Tanay Emil i Zaninović Tanay Ljiljana: Međunarodni stručni skup Sretna djeca: kreativnost u likovnome, dramskome i plesnom izražaju, UHULI, Zagreb, 2016.

Tušak, Maks: Risanje v psihodiagnostiki I, Znanstveni inštitut Filozofske fakultete, Ljubljana, 1992.

Varljen Herceg, Laura: Metodika likovne kulture djece rane i predškolske dobi, I. Izdane, Zagreb: Rijeka: Sveučilište, 2010.

Vasta, Ross, M. Haith, Marshal i A. Miller, Scott: Dječja psihologija, Moderna znanost, „Naklada slap“, Zagreb, 1997.

Časopisi:

Bilić Vesela: Zlostavljana djeca na satima likovne kulture, Hrvatski časopis za odgoj i obrazovanje, 2011.

Sambolek Ana i doc. Dr. Buljan Flander Gordana, Krmek Marija: Analiza dječjeg crteže ljudske figure i usporedba s roditeljskim procjenama dječjega ponašanja, Znanstveni članak, 2010.

Prilozi:

Tjedan glazbe za mlade, A2 plakat

Bilteni: Tjedan glazbe za mlade – Filmska glazba, Alfacommerce d.o.o.2016.

Tjedan glazbe za mlade- Ratovi zvijezda, filmska glazba Johna Williamsa, Alfacommerce d.o.o., 2017.